

10. Евдокимова А. Н. Духовная консистория, правление и благочинные священники в структуре управления Русской православной церкви на территории Чувашского края в XIX веке / А. Н. Евдокимова // Вестник Чувашского университета. Исторические науки и археология. – Чебоксары, 2015. – № 2. – С. 31–38.
11. Курилкин И. Б. Структура епархиальных органов делопроизводства во второй половине XIX–начале XX века (на примере Оренбургской епархии) / И. Б. Курилкин // Вестник Челябинского государственного университета. История. – Челябинск, 2009. – № 41 (179). – Вып. 38. – С. 119–122.
12. О призрении бедных духовного звания. Высочайше утвержденное положения. 1823. Августа 12 // Полное собрание законов Российской империи. – Собрание первое. – СПб. : Тип. 2 отд. Собственной Е. И. В. канцелярии, 1830. – Т. XXXVIII. – № 29 583. – С. 1169–1176.
13. Православні інституції та духовенство як суб'єкти формування церковнопарафіяльного діловодства Волинської єпархії наприкінці XVIII–на початку XX століть [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://librar.org.ua/sections_load.php?s=religion&id=154&start=4.
14. Смолич И. К. История Русской Церкви 1700–1917 / И. К. Смолич – М. : Изд-во Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1996. – Часть первая. – Книга восьмая. – 800 с.
15. Шугальова І. Устрій українських православних єпархій: традиційні засади і напрям еволюції (кінець XVIII – середина XIX ст.) / І. Шугальова // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 2004. – Вип. XVIII. – С. 24–39.

Боярчук Андрей. Служба волынских православных священников в органах епархиального управления и выполнение ими архиерейских поручений (первая половина XIX в.). В статье на основе микростатистического анализа клировых ведомостей показана вовлеченность волынских иереев в работу епархиального управленческого аппарата и выполнение ими архиерейских поручений в первой половине XIX в. Характеризуется устройство органов управления Православной церкви на Волыни в указанный период. Установлено, что в первой половине XIX в. небольшое количество волынских священников было задействовано в работе епархиальных органов церковной власти. Лишь некоторые настоятели храмов как депутаты от духовенства принимали участие в работе уездных судах, когда там рассматривались дела, касающиеся представителей духовного ведомства, а также служили в Волынском епархиальном попечительстве для бедных духовных лиц. Только протоиереи городских соборных храмов принимали активное участие в работе епархиального управленческого аппарата.

Ключевые слова: Волынская епархия, клировые ведомости, духовная консистория, духовное правление, благочиние.

Boyarchuk Andrei. Service Volyn Orthodox Priests in Diocesan Administration and Execution of Orders Priests Episcopal Bodies (First Half of the XIX Century). On the basis of analysis mikrostatistic Klirovye informative statements shows the involvement of Volyn Diocesan priests in the work of the administrative apparatus and the performance of episcopal orders in the first half of the XIX century. It is characterized by a device of the Orthodox Church administration in the Volyn region in a certain period. It was found that in the first half of the XIX century, a small amount of Volyn priests were involved in the work of the diocesan agencies ecclesiastical authority. Some priests, performing order of the diocesan leadership, were deputies in the county courts when deciding cases involving representatives of the spiritual department, served in the Volyn Diocesan custody for the poor clerics. Only archpriests urban cathedral shrines have been actively involved in the work of the diocesan administrative apparatus.

Key words: Volyn Diocese, klirovye statements, spiritual consistory, spiritual board, deanery.

Стаття надійшла до редколегії
05.09.2016 р.

УДК 94:351. 74 (470+571) (092)

Олександр Терещенко

І. Нечуй-Левицький та Емський указ

У статті здійснено спробу висвітлити вплив Емського указу на національно-культурну діяльність І. Нечуй-Левицького, проаналізовано його ставлення до цензури в Російській імперії.

Ключові слова: Емський указ, Київська громада (Громада), , культурологічні трактати, русифікація, цензура.

© Терещенко О., 2016

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасних умовах українсько-російського військового протистояння та інформаційної війни виникає необхідність об'єктивного вивчення політики Російської імперії щодо українського питання, аби недопустити суб'єктивні й тенденційні трактування цілей політики самодержавства, одним із ключових заходів якого стало прийняття Емського указу. Яскравий приклад впливу на українську національно свідому інтелігенцію Указу від 18 травня 1876 р. – національно-культурна діяльність І. Нечуя-Левицького, яка відображає становище національного руху другої половини XIX ст. в умовах русифікаційної політики царизму. Цим і зумовлена актуальність статті.

Мета дослідження – спроба охарактеризувати публіцистичну спадщину Івана Семеновича Нечуя-Левицького з проблеми русифікації українських земель; висвітлити вплив цензурних обмежень на розвиток творчості митця, з'ясувати вплив Емського указу на громадсько-політичну та національно-культурну діяльність І. Нечуя-Левицького.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Серед науковців, які досліджували проблему діяльності І. Нечуя-Левицького в умовах Емського указу, потрібно назвати таких, як І. Коляда [4], М. Мандрика [5], М. Тарнавський [10], С. Хаврус [11], М. Чернопиский [12].

Наукова новизна нашого дослідження полягає в спробі проаналізувати діяльність І. Нечуя-Левицького в умовах цензурних обмежень у період дії Емського указу, простежити зміну ставлення письменника до політики царизму та переломні моменти у світогляді Івана Семеновича як реакції на дії російського самодержавства.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На початку 1870-х рр., коли Нечуй-Левицький увійшов до кола Київської громади (далі – Громада), перед ним відкрилися нові шляхи, продовжував він і вже почате, навіть перевидавав у Києві твори, які побачили світ в Австро-Угорщині. За підтримки Громади в київській типографії М. П. Фріца опубліковано його другу збірку «Повісті». У травні 1876 р. І. Нечуй-Левицький подав О. Кониському розлогу автобіографію для запланованої антології творів. Щойно він здобув славу, увійшов до Київської громади, видав у Києві кілька творів й оселився в мальовничому південному Кишиневі, як цар і ціла репресивна машина поліцейської держави почали боротися з тим, що було йому найдорожче. Українську літературу прирікали на смерть, принаймні в Російській імперії. Цар Олександр II, відпочиваючи на німецькому курорті Бад-Емс, 18 травня 1876 р. підписав указ, який розширював заборони, запроваджені Валуєвським циркуляром. Емський указ забороняв будь-які видання українською мовою, а також імпорт українських книжок із-за кордону. Указ склали вороги Київської громади, тож до нього внесли кілька пунктів, безпосередньо спрямованих проти її діяльності. Громадівську газету «Киевский телеграф» закрили. Південно-Західне відділення Імператорського російського географічного товариства – наукову організацію, яка служила легальним фасадом для діяльності Громади, розпустили. Кар'єра Нечуя-Левицького ще тільки починалася, а імперія вже завдала удару у відповідь. Вороги Громади переконали владу запровадити геноцидальні обмеження, щоб перешкодити розвитку української культури. Указом навіть постановили підтримати русофілів в Австрії, що вичерпно окреслює головну ідеологему того часу: добрий українець – це росіянин. Коротке українське відродження в Києві закінчилося [10; с. 53–54].

І. Нечуй-Левицький, який, завдяки своїй урівноваженій і розважливій удачі, отримав серед громадівців прізвисько «Владика», утисків кінця 1860-х років не застав. Він уперше опинився в такому становищі й, можливо, уважав указ особистим ударом. Другому томові його творів, який повинен був вийти в Києві, не судилося побачити світ, як і антології О. Кониського. Він уже не міг скористатися підтримкою своїх київських друзів. Листування громадівців улітку 1876 р. свідчить про їхню надзвичайну відвагу й зятятість. Усі (разом із Владикою) присягали й надалі робити все можливе. Проте восени 1876 р. Нечуй-Левицький, мабуть, із важким серцем повертався до Кишинева, щоб пропагувати в Бессарабії російську культуру. Не дивно, що 1877 р. став для письменника непродуктивним: він нічого ніде не видав, із цього року не лишилося жодного листа [10, с. 55].

Згодом І. Нечуй-Левицький у Кишиневі стає учасником зібрання прогресивно налаштованої місцевої інтелігенції, де висловлює свої погляди щодо суспільно-політичних процесів у Російській імперії та їх впливу на становище українства. Про цю діяльність прозаїка у своїй монографії «Іван

Левицький Нечуй» зазначає академік С. Єфремов: «...згодом він те кишинівське життя, змагання і товариство й описав у повісті “Над Чорним морем”».

Серед архівних документів збереглося свідчення щодо діяльності кишинівського гуртка. У листопаді 1881 р. начальник Бессарабського губернського жандармського управління конфіденційно доповідав до інстанції: «Весною 1879 р., коли в Кишиневі були поширені зібрання молоді, проводилась розклейка та розсилка прокламацій, а слідом за цим почалися адміністративні висилки, в той час звернув на себе увагу вчитель російської мови в Кишинівській гімназії, колецький радник Іван Семенович Левицький як завзятий хохломан (...). За дальшими агентурними спостереженнями виявлено, що І. Левицького відвідували деякі семінаристи, що він сам підтримує зв'язок з М. Драгомановим та ін., друкує, свої твори за кордоном, пропагує серед молоді Кишинева малоросійську літературу» [11, с. 9]. Члени гуртка частенько збиралися, читали гуртом літературні новинки, ділилися думками стосовно прочитаного або виступали з власними рефератами, «присвяченими питанню життя і письменства» [2, с. 21]. Власне, один із рукописів трактатів, представлених І. Нечуєм-Левицьким для обговорення серед членів цього гуртка, на початку 1920-х років українському академіку С. Єфремову передав О. Гребенетський, який отримав його від Д. Щеглова, одного з учасників того кишинівського життя, котрий близько стояв до згаданого українського гуртка. Цей власноручний рукопис праці І. Нечуя-Левицького й використаний академіком С. Єфремовим під час написання першої монографії щодо життя та творчості письменника [7, с. 11].

У цьому трактаті, що називався «Непотрібність великоруської літератури для України і для Слов'янщини», надрукованому у львівському часописі «Правда» під редакційним заголовком «Сьогочасне літературне прямування», як відзначає С. Єфремов, молодий літератор намагався окреслити «цілу програму літературного й почасти громадського прямування свого покоління [2, с. 21]».

Літературно-критичний трактат І. Нечуя-Левицького складався з двох частин: перша надрукована в II томі XI-го річника львівського журналу «Правда» за 1878 р. (с. 1–41), друга – у 1884 р, у літературному збірнику (через брак коштів журнал виходив із тривалими перервами), що опублікований як додаток до XIII річника цього ж журналу (упорядники – В. Барвінський та І. Франко). Задля безпеки автора від переслідувань російською адміністрацією й жандармерією трактат надруковано анонімно. Найперше свідчення про його авторство знаходимо, за висновком дослідника М. Чернопиского, у листі І. Франка, написаному 26 грудня 1878 р. до О. Рошкевич, де він переказує своїй нареченій зміст упорядкованого спільно з М. Павликом збірника «Молот» і не без бравади додає: «На кінці буде ще надрукована моя рецензія на другий том літературної Правди (...), а іменно на статтю Левицького (автора «Хмар», «Джері», «Причепи») «Літературне прямування новіших літератур», Левицького сокрушаю вельми і висказую рішуче деякі думки, щоб покінчити спори з нашими естетиками правдянами [12; с. 71]».

Дослідник М. Чернопиский звертає увагу на суспільно-політичні обставини написання трактату «Непотрібність великоруської літератури для України й Слов'янщини», зазначаючи, що трактат І. Нечуя-Левицького є відповіддю на обмежувальний акт російського самодержавства – затвердження Емського указу 18 травня 1876 р. імператором Олександром II, спрямованого проти дій передового українства для відродження та розвитку національної мови, літератури, музики, культури.

Тривожними роздумами з почуттям гніву й обурення тим «дурним обрусінням» закінчував свій другий трактат І. Нечуй-Левицький: «Москва накидає нам свою літературу: бери, мов, їж, хоч удавись! Вже третій указ карає нашу молоду літературу на Україні: 1876 року 18 мая вийшов той указ, котрим заборонили нам друкувати на українській мові вчені твори, педагогічні книжки, книжки для народного читання – навіть ноти з українськими словами, щоб не дати розвиватись українській опері. Німці не давали так чеську та польську літератури, турки болгарську та сербську, як московські братислов'яни давають українську» [7, с. 46]. Проте автор упевнений, що таке народоббивство не досягне своєї мети, оскільки воно безсиле здолати такий багатомільйонний висококультурний народ, як український: «Гніт над українською літературою та язиком в Росії – це велика московська помилка. Він викличе в українців протест і ненависть до Великої Росії» [7, с. 47].

І. Нечуй-Левицький неодноразово підкреслював, що політика русифікації поєднувалася з практикою тримання неросіян у темряві, із зумисним згортанням народних шкіл: «Хіба ж це не зумисне так мало шкіл заведено на Україні? Хіба ж не зумисне держать український народ в темноті? – запитував він. – «Але це дурна праця: вбити національність в 18 мільйонів українців і з 4 мільйонами

білорусів, національність давню, стару, зміцнілу і дуже самостійну, неможлива річ. Таку дурну ідею можуть мати тільки недалекоглядні голови, в котрих у голові немає клепок» [7; с. 47].

За оцінкою М. Чернопиского, І. Нечуй-Левицький «постійно стояв у козацькому дозорі, стояв баштовим на оборонній вежі української духовності перед новітнім наступом вишколених ординців імперської Московії. Письменник усвідомлював цю свою місію. Свій третій антиімперський полемічний трактат “Українство на літературних позовах з Московщиною” (1891) він підписав характерним псевдонімом І. Баштовий. У ньому автор уважно анатомував московських вчених культуртрегерів, ніби лібералів, єство яких маскує підступне імперське жало того ж таки обрусення» [12, с. 73]. Антиімперські трактати І. Нечуя-Левицького віддзеркалюють нову добу в історії української нації – добу її державно-політичного відродження на ґрунті національної ідеї. Письменник усвідомлював, що цю ідею не може вбити обрусіння зверху «бо коли появилася у нас ідея національності, то її не здолає жодна сила» [12, с. 73].

Загалом у своїх трактатах І. Нечуй-Левицький доводив, що російська культура відмінна від української, а українцям потрібна лише українська література. М. Тарнавський указує на те, що теза про незалежність української культури від російської для багатьох була просто немислимою, а в радянські часи на таке не можна було й натякнути. Саме через цей нарис (визначення жанру М. Тарнавського) радянські літературознавці вважали творчість Нечуя-Левицького доволі небезпечною темою для досліджень. Навіть критики, які наголошували на творчих здобутках письменника, мусили засуджувати його за «непотрібність» як прояв буржуазного націоналізму. Лише О. Білецький, за висновком М. Тарнавського, зміг знайти формулювання, не позбавлене певного раціонального зерна. Він не виправдовував висловлені в цьому нарисі погляди й не погоджувався з ними, але пояснював їхні витоки: «Вони постануть перед нами не як продукт критичної, істотно-критичної думки, а як продукт почуття глибоко ураженого грубими заходами царизму (...) почуття накипілої образи (...). Це зойк із “тюрми народів”» [1, с. 334].

Сучасний український дослідник Я. Поліщук порівнює публіцистику І. Нечуя-Левицького з позиціями Миколи Хвильового: «У розвідці “Непотрібність великоруської літератури для України і для Слов’янщини” письменник іде далі та вглиб у розкритті конфлікту панівної (російської) та маргіналізованої (української чи інших) культур. Цей конфлікт екстраполюється на окремі галузі знання, що дозволяє його з’ясувати більш предметно. Йдеться про паралелі з історії обох народів, їхнього фольклору, звичаїв і, врешті, літератур XIX століття. На цьому багатому матеріалі Нечуй доходить парадоксального висновку, відбитого в титулі статті, – про “непотрібність великоруської літератури”, ба навіть, шкідливість її впливу на молоду українську словесність. Висновок цей із сьогоденних позицій можемо вважати контроверсійним, проте згадаймо принагідно, що І. Нечуй-Левицький – далеко не єдиний, хто доводив подібної думки, бо вже у 20-х роках XX століття таке переконання (і навіть зі схожими аргументами) задекларував Микола Хвильовий» [9, с. 7].

У своїй статті «Шлях до асиміляції чи європейська перспектива? Публіцистика І. Нечуя-Левицького в сучасній оцінці» нечужезнавець Я. Поліщук указує, що «усі трактати, присвячені, в суті, спільній проблематиці й послідовно її аналізують, що дає змогу вбачати тут певну цілість, незважаючи на те, що вони: а) друкувалися в різний час і в різних періодичних виданнях, протягом цілого двадцятиліття (1871–1891); б) публікувалися в галицькій пресі, себто за кордоном і, на жаль, не викликали очікуваного резонансу в Наддніпрянській Україні; в) відображають еволюцію поглядів одного автора. За головний об’єкт авторської критики править «обрусительська» політика царської Росії, наслідком якої є очевидний занепад української культури, її послідовне вихолощення та колонізація. Відтак в оцінках українських проблем І. Нечуй-Левицький дещо однобічний та заангажований: він бачить зло ззовні, проте не спостерігає його на власному полі. Ця особливість виявляє водночас і своєрідність Нечуєвого світогляду, і складність історичної ситуації, коли формувалася нова, позитивна програма українства, а її репрезентантами виступили, крім Нечуя-Левицького, також молоді Борис Грінченко й Трохим Зіньківський. Письменник не лише уважно обсервує тогочасні ідеологічні теорії, а й залучає до аргументації власної позиції знання з фольклору, етнології, історії України та Росії, а іноді також порівняльної історії й теорії цивілізацій (тут дається взнаки обізнаність із поглядами французького науковця Іполита Тена та інших його сучасників) [9, с. 5–6].

Навіть найглибше горе з часом минає. І. Нечуй-Левицький та інші українські діячі взялися шукати способів, як продовжити роботу після Емського указу. Письменник поновив контакти з «Прав-

дою» й іншими галицькими часописами. Він переписав твір, перший рукопис якого Куліш загубив 1870 р., і надрукував у «Правді» 1878-го під назвою «Микола Джеря». Історичні нариси, які Нечуй-Левицький готував для Києва, вийшли у Львові. Що найважливіше, він і далі писав: у лютому 1876 року, ще до Емського указу, він завершив «Бурлачку», а 1878-го написав комічну повість «Кайдашева сім'я». Ні Нечуй, ні Громада не збиралися здаватися. За Емським указом белетристику українською мовою можна було видати лише в російському правописі. І. Нечуй-Левицький подав цензорам усі три нові твори – і їх пропустили: «Бурлачка» вийшла в Києві в 1880 р., «Микола Джеря» – 1883-го. Цензорів налякали лише комічні негаразди в родині Кайдашів, тож цю повість видано у Львові [10, с. 57].

Сучасний дослідник М. Мандрика в статті «І. Нечуй-Левицький і царська охрнка» на основі архівних документів акцентує увагу на тому факті, що не лише хвороба, а й прискіпливий поліцейний нагляд, стали причиною відставки 47-річного Івана Нечуя-Левицького з Кишинівської гімназії [5, с. 140]. На основі листування та архівних матеріалів можемо стверджувати, що головною причиною відставки з посади вчителя Кишинівської гімназії Івана Семеновича була все-таки хвороба. 27 березня 1885 р. І. С. Левицькому видано довідку про стан його здоров'я, на основі якої 04 квітня 1885 р. він подає заяву про відставку. Справа в тому, що в І. Нечуя-Левицького виявлено шлункову хворобу, яка турбувала його ще з 1878 р. Загострення її відбулося в 1884 р., що зазначено в листі до М. Комарова від 21 лютого: «...Ходжу я в гімназію на службу вже од Різдва, але мені дуже важко. Нерви ще не заспокоїлись. Прийдеться кидати службу, бо щоб не було гірше. Доктори посилають мене в Щавинку на води, щоб вигнати наслідки лихорадки з шлунків» [8, с. 292].

Сучасний російський історик О. Міллер, характеризуючи суспільно-політичні чинники та аналізуючи ставлення ряду вищих посадових осіб Російської імперії до українського питання, звертає увагу на той факт, що ситуація, яка склалася з розглядом у Головному управлінні друку рукопису праці І. Нечуя-Левицького «Світогляд українського народу» стала приводом до обговорення на рівні вищих сановників Російської імперії питання щодо необхідності змін найбільш обмежувальних положень Емського указу, яке фактично вилилось у форму політичного протистояння між головою Верховної розпорядчої комісії з охорони державного порядку та громадського спокою М. Лоріс-Меліковим (уважав, що боротьба з терористичними організаціями на зразок «Народної волі» має бути доповнена союзом із благонадійною частиною суспільства, лояльності якої він прагнув добитися скасуванням найбільш обмежувальних норм Емського указу) і його опонентом – головою Комітету міністрів Російської імперії П. Валуєвим (одним із головних ініціаторів репресивних заходів щодо україномовних книговидаць) [6, с. 204–208].

Будучи в курсі протистояння між вищими імперськими чиновниками, харківський генерал-губернатор О. Дондуков-Корсаков 1880 р. прагнув скористатися цим, відстоюючи ідею необхідності пом'якшення урядової політики щодо української національно свідомої інтелігенції, у цілому лояльної до центральної російської влади. Тому він також ініціював перегляд низки положень Емського указу. 10 січня 1881 р. він відправив телеграму Київському генерал-губернатору М. Черткову, у якій просив надіслати йому всі матеріали ПЗВ РІГТ, явно розраховуючи, що отримає можливість відновити діяльність Відділу в Харкові. Офіційним приводом для надсилання прохання харківського генерал-губернатора послужив запит Головного управління друку від 09 грудня 1880 р. про можливість надання дозволу до друку двох книг українською мовою – альманаху «Руська хата» і книги І. Нечуя-Левицького «Світогляд українського народу», – у якій він одним із перших спробував подати опис та характеристику української міфології як окремої самобутньої складової частини загальнослов'янської міфології. Висловившись на користь їх публікацій, О. Дондуков-Корсаков відзначав, що «дозвіл на поведження окремих видань перебуває в близькому зв'язку з питанням про допущення до вживання малоруської мови в літературі й школі взагалі» [6; с. 208].

Ці загальні питання О. Дондуков-Корсаков розглядав у багатосторінковій і дуже ретельно підготовленій «Записці про малоросійську мову», доданій до листа. Це, мабуть, найбільш ґрунтовно підготовлений документ про українське питання з усіх коли-небудь написаних у бюрократичних структурах часів царювання Олександра II. У своїй «Записці» О. Дондуков-Корсаков визначає українське питання як «справу найбільшої державної важливості, неправильна постановка якого здатна викликати незліченні ускладнення в майбутньому як до внутрішньої, так і зовнішньої політики. Основна частина документа стосується аналізу поглядів, висловлюваних на цей рахунок у пресі. Самих українофілів А. Дондуков-Корсаков звинувачував у нещирості й недомовленості своїх цілей [6, с. 209].

Трагічна загибель Олександра II в 1881 р. у результаті терористичного акту зупинила розгляд питання положень Емського указу, які продовжували діяти до 1905 р. Тому стосовно книги І. Нечуй-Левицького прийнято таке рішення: «Згідно подання від 24 листопада минулого року за № 1489 повідомляю Санкт-Петербурзький Цензурний Комітет для відповідного розпорядження, що брошури закордонного видання на малоросійському наріді: “Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. Написав Іван Левицький у Львові. 1876” і “Руська хата. Буковинський альманах за рік 1877 Львів і Чернівці”, надруковані з відступами від загальноприйнятого російського правопису, повинні бути заборонені до обігу в Росії в силу Найвищого повеління від 18 Травня 1876 р.» [11, с. 8–9].

Після виходу на пенсію та переїзду до Києва, І. Нечуй-Левицький продовжував перебувати під пильним жандармсько-поліційним наглядом. Зокрема, він опинився в полі уваги спеціальних правоохоронних органів під час урочистостей, організованих на честь відзначення 35-літнього ювілею творчої діяльності, який відсвятковано передовими представниками української національно свідомої інтелігенції в 1904 р. Ювілейні урочистості засвідчили шану, якою було оточене ім'я видатного майстра художнього слова серед передового українства ще за його життя. Прикметно, що саме на цьому ювілейному вечорі українські прогресивні діячі культури прийняли рішення звернутися до царського уряду з вимогою скасувати «горезвісні закони», спрямовані на придушення української літератури й культури, а саме: так званий Валуєвський циркуляр 1863 р., Емський указ 1876 р. Учасниками урочистостей ухвалено звернутися до Комітету міністрів із вимогою щодо запровадження в школах українських губерній Російської імперії викладання навчальних предметів рідною мовою для українських дітей [5, с. 6]. Це звернення, як стверджує дослідник М. Мандрика, підписали понад 120 культурно-освітніх діячів – цвіт української нації, а саме: В. Антонович, В. Перетц, С. Тимченко, Б. Грінченко, В. Науменко, М. Коцюбинський, П. Житецький, С. Тобілевич, Т. Рильський, О. Косач, Є. Чикаленко, Н. Тобілевич, І. Стешенко, В. Чехівський, В. Дурдуківський, М. Лисенко, О. Кошиць, К. Стеценко, Л. Старицька-Черняхівська, О. Косач, С. Єфремов, Ф. Красицький, В. Стефанік, І. Тобілевич та ін.

Ініціатива звернутися до уряду з цією петицією належала чернігівському земському діячу І. Шрагу. Вимогу подано з доповідною запискою редакції журналу «Киевская старина», а в січні 1905 р. направлено в Петербург царському уряду. Російська академія наук підтримала це прохання й звернулася до міністра внутрішніх справ із «Запискою про скасування обмежень малоросійського друкованого слова». Проте всі ці вимоги відхилено урядом. Міністр внутрішніх справ О. Булігін наклав на цій петиції таку резолюцію: «Оставить без движения» [5, с. 6].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, Емський указ 1876 р. став тим актом, що негативно вплинув на розвиток українського національного руху другої половини XIX ст., ставши інструментом цензурного тиску на творчість української національно свідомої інтелігенції, яскравим представником якої був І. Нечуй-Левицький, національно-культурна діяльність якого зазнала відчуженого впливу від Указу, спровокувавши реакцію письменника на дії влади в публіцистиці та знайшовши своє втілення в громадсько-політичних орієнтирах класика української літератури.

Перспектива дослідження полягає в системному вивченні публіцистики І. Нечуй-Левицького щодо дії цензурних заборон у межах положень Емського указу, комплексного аналізу громадсько-політичної та національно-культурної діяльності письменника.

Джерела та література

1. Білецький О. Іван Семенович Левицький (Нечуй) / О. Білецький // Зібрання праць : у 5 т. – Київ : [б. в.], 1966. – Т. 2. – С. 572.
2. Єфремов С. Іван Левицький Нечуй / С. Єфремов. – Лейпциг : Голов. Укр. накладня, 1925. – 72 с.
3. Іванченко Р. Іван Нечуй-Левицький : [нарис життя і творчості] : літ. портрет / Р. Іванченко. – Київ : [б. в.], 1980. – 147 с.
4. Коляда І. Етнонаціональне самоусвідомлення української інтелігенції (на прикладі творчості І. Нечуй-Левицького) // Історія. Філософія. Релігієзнавство. – Київ, 2009. – № 3. – С. 36–43.
5. Мандрика М. Іван Нечуй і царська охранка / М. Мандрика // Дніпро. – 1968. – № 10. – С. 139–145.
6. Миллер А. «Украинский вопрос» в политике властей и русаком общественном мнении (вторая половина XIX в.) / А. Миллер. – СПб., 2000. – 260 с.
7. Нечуй-Левицький І. С. Українство на літературних позах з Московщиною і культурологічні трактати / І. С. Нечуй-Левицький ; упор. М. Чорнописський. – Львів, 1998. – 256 с.

8. Нечуй-Левицький Іван Семенович. Зібрання творів : у 10 т. / І. С. Нечуй-Левицький ; редкол. Н. Є. Крутікова (голова) та ін. – Київ, 1965–1968. – Т. 10 : Біографічні матеріали. Статті та рецензії. Фольклорні записи. Листи / ред. М. П. Комишанченко ; упоряд. та прим. В. І. Мазного, Ф. К. Сарани, Ф. Ф. Скліяра, 1968. – 587 с.
9. Поліщук Я. Шлях до асиміляції чи європейська перспектива? Публіцистика Івана Нечуя-Левицького в сучасній оцінці / Я. Поліщук // Синопис: текст, контекст, медіа. – 2013. – № 3–4. – С. 5–11.
10. Тарнавський М. Нечуваний Нечуй. Реалізм в українській літературі / М. Тарнавський ; авториз. пер. з англ. Я. Стріхи. – Київ : Лаурис ; Торонто, 2016. – 289 с.
11. Хаврус С. Л. Жандармські і цензурні документи про творчість Івана Нечуя-Левицького : зб. арх. матеріалів / упор. С. Хаврус. – Черкаси, 2012. – 56 с.
12. Чернопиский М. Заборонені русифікаторами культурологічні трактати І. С. Нечуя-Левицького / М. Чернопиский // «Воля і Батьківщина». – 1997. – № 3. – С. 11.

Терещенко Александр. И. Нечуй-Левицкий и Эмский указ. В статье предпринята попытка осветить влияние Эмского указа на общественно-политическую и национально-культурную деятельность И. Нечуя-Левицкого; анализируется отношение писателя к цензурной политике российского самодержавия; охарактеризовано публицистическое наследие Ивана Семеновича, посвященное проблеме русификации украинских земель; освещается влияние цензурных ограничений на развитие творчества художника. Рассмотрен комплекс документов специальных правоохранительных органов Российской империи в которых содержатся выводы цензоров по печати произведений Нечуя-Левицкого. Прослеживается влияние Эмского указа на общественно-политическую активность писателя. Исследуется на примере национально-культурной деятельности И. Нечуя-Левицкого влияние на украинскую национально сознательную интеллигенцию Указа от 18 мая 1876, что отражает положение национального движения второй половины XIX в. в условиях русификаторской политики царизма

Ключевые слова: Эмский указ, Киевское общество, культурологическое трактаты, русификация, цензура.

Tereschenko Oleksandr. I. Nechuy-Levitsky and Ems Decree. An attempt to highlight the impact Ems decree on the socio-political and ethno-cultural activities I. Nechuy-Levitsky, analyzed the attitude of the writer to the censorship policy of the Russian autocracy, characterized journalistic legacy of John S. devoted to the problem of russification of Ukrainian lands, highlighted the impact of censorship on the development work of the artist. We consider a set of the special law enforcement bodies of the Russian Empire which contain findings censors on printing works I. Nechuy-Levitsky. Ems decree traced the impact on social and political activity of the artist. Studied the example of national-cultural activities I. Nechuy Levitsky influence on Ukrainian nationally conscious intellectuals decree of May 18, 1876, reflecting the position of the national movement of the late nineteenth century. in terms of tsarist policy russyfikatsynoyi in the cultural journalistic treatises.

Key words: Ems decree community, a cultural treatises, Russification, censorship.

Стаття надійшла до редколегії
07.09.2016 р.

УДК 271.(477.83/86)«185/91»

Іван Рудянин

Джерела з історії суспільно-політичної, культурно-просвітницької та господарської діяльності греко-католицького духовенства на теренах Східної Галичини в середині XIX – на початку XX ст.

У статті проаналізовано архівні матеріали Центрального державного історичного архіву України, Львів (ЦДІАЛ України), Державного архіву Тернопільської області (ДАТО) та Державного архіву Івано-Франківської області (ДАІФО), які відображають участь галицького греко-католицького духовенства й релігійних громад у культурно-просвітньому та господарському житті регіону в середині XIX – на початку XX ст.

Ключові слова: греко-католицьке духовенство, Східна Галичина, Центральний державний історичний архів України, Державний архів Івано-Франківської області, Державний архів Тернопільської області, Головна рурська рада, «Просвіта», «Сільський господар», Андрей Шептицький.